

BOGUSŁAW POLAK [red.]: *Wojsko Polskie 1914-1922*. Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Koszalinie. Koszalin 1986, tom I, 272 ss., tom II, 379 ss.

Ostatnimi czasy na polskim rynku wydawniczym pojawia się coraz więcej pozycji traktujących o genezie Państwa Polskiego i jego dziejach w latach 1914-1939. Poruszana jest różnaita tematyka przy wyraźnej dominacji spraw politycznych. Dotychczas natomiast brak było rzetelnego opracowania wojskowych aspektów początków niepodległości. Lukę tę wypełnia — a właściwie jest dopiero „pierwszą jaskółką” badawczą — dwutomowe *Wojsko Polskie 1914-1922*, wydane pod naukową redakcją Bogusława Polaka. Jest to zbiór materiałów przedstawionych w czasie konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Nauk Społecznych Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Koszalinie w 1985 r.

Wiele z opublikowanych materiałów jest autorstwa najlepszych znawców okresu lub problemu (np. M. Wrzosek, A. Czubiński), dzięki czemu naświetlone zostały nie tylko sprawy wojskowe, lecz także szersze tło tamtych lat. Wyraźnie — moim zdaniem, choć redaktor tego nie czyni — wyróżnić można kilka grup tematycznych, które czytelnik z łatwością wychwyci. Pierwszą z tych grup tworzą materiały poświęcone działalności polskich organizacji paramilitarnych w okresie bezpośrednio poprzedzającym wybuch Wielkiej Wojny (Sokół, Drużyny Bartoszewo) i jej pierwszych miesięcy (Legiony Piłsudskiego). Autorzy tych wystąpień omawiają dość dokładnie genezę i okoliczności powstania interesujących ich organizacji, ich zadania, współpracę, rozwój, rozrost ilościowy, strukturę lub też udział w starciach zbrojnych. Wręcz nowatorski jest artykuł Wł. Kozłowskiego (t. I), traktujący o artylerii legionowej w początkowym stadium wojny.

Powszechnie wiadomo, że większość oddziałów o czysto polskim charakterze i składzie osobowym powstała poza granicami Polski przedrozbiorowej. Właśnie temu problemowi poświęcono kilka dalszych wystąpień. Natrafiamy tu więc na opracowania o Polakach — żołnierzach w Rosji, Finlandii, w wojsku Hallera we Francji i we Włoszech. Szkoda jedynie, iż tylko marginalnie wspomina się o udziale polskich jednostek po stronie Rewolucji Październikowej — ich wkład w zwycięstwo był wszak znaczny. W pewnym sensie kłamrą spinającą powyższą grupę tematyczną jest materiał pióra T. Wawrzyńskiego (t. I), ukazujący plany utworzenia polskich jednostek wojskowych na terytorium tzw. Kongresówki. Referaty zawarte w omówionej grupie mają szczególnie dużą wartość dla historyków wojskowości. Zawierają bowiem cały szereg informacji mocno osadzonych na bazie źródłowej, traktujących o zasadach i okolicznościach formowania oddziałów polskich, ich strukturze organizacyjnej, dowództwie, stanie osobowo-sprzętowym i udziale w walkach. Są to często wiadomości nigdzie indziej nie podawane. Niestety, wyraźnie dominowały materiały o Polakach w Rosji i Francji, a więc w krajach, których rolę w rozwoju rodzimej wojskowości znamy już dość dobrze. Sądzę, iż warto, aby panowie K. Filipow i Zb. Wawer ponownie — lecz tym razem o wiele dogłębniej — zajęli się legionem polskim w Finlandii; byłoby to tym cenniejsze, że na temat tej jednostki naprawdę brak informacji dostępnych szerokiemu kręgowi czytelników.

Kolejną grupę tematyczną stanowić mogą materiały poświęcone początkom niepodległości i genezie Wojska Polskiego w odrodzonej Polsce. Mamy więc tutaj informacje o początkach, strukturze, obsadzie i działaniach Wojska Wielkopolskiego w okresie Powstania i po jego zakończeniu (B. Polak) oraz o sposobie zaciągu i organizacji oddziałów powstańców śląskich (W. Ryżewski). Naświetlono także

ogrom trudności piętrzących się przed władzami Rzeczypospolitej w czasie przeprowadzania procesu scalania i scementowania w jednolite Wojsko Polskie Wojska Wielkopolskiego, „błękitnej armii” Hallera i tzw. Armii Krajowej (powstałej na terenie byłej Kongresówki). Najwartościowszym w tej grupie — a chyba i w całej pozycji — jest referat przedstawiony przez M. Wrzoska pt. *Zbrojna działalność wojska polskiego na Wschodzie 1918 - 1920* (tom II, ss. 115 - 154). Wartość tego materiału tkwi w tym, iż jest to pozbawione stronniczości — a często krytyczne dla obu stron — ujęcie tematu przez wiele lat będącego „tabu” w naszej historiografii. Chyba po raz pierwszy w tak zwięzły, a jednocześnie rzetelny sposób ukazano konflikt Polski z Ukrainą i Litwą oraz genezę i przebieg (łącznie z tzw. cudem nad Wisłą) wojny polsko-radzieckiej 1920 r., wojny, która przez długie lata ciążyła na stosunkach między Warszawą i Moskwą.

Obraz Wojska Polskiego nie byłby pełny, gdyby w trakcie konferencji zabrakło wystąpień poświęconych czołowym osobistościom polskiej areny polityczno-wojskowej tych lat. Obok referatów o J. Piłsudskim (wygłosił go A. Czubiński) czy J. Dowbor-Muśnickim (wystąpienie P. Bauera), czytelnik zapoznać się może z pracą, osiągnięciami i osobą twórcy polskiej medycyny wojskowej — Ireneuszem Wierzejewskim. Materiały te wraz z wystąpieniami poświęconymi legendzie legionowej, historiografii wojskowości polskiej, zasobom archiwalnym, rosyjskim odznaczeniom w oddziałach polskich lub też umundurowaniu (z konieczności jednokolorowe niestety, acz bardzo wartościowe ryciny na końcu tomu II) są sensownym i cennym uzupełnieniem problematyki „czysto” wojskowej. Dobrze, że znalazły się one w omawianej publikacji; żałować jedynie należy, iż nikt nie poświęcił uwagi ktośrejś z wielu innych, wybitnych postaci — jak np. generałowi J. Hallerowi lub R. Dmowskiemu.

Po zapoznaniu się z trudnościami zaistniałymi w związku z procesem powstawania jednolitego Wojska Polskiego, czytelnik ma możliwość w miarę dokładnego zaznajomienia się z organizacją i rozwojem kilku rodzajów wojsk. Są to: kawaleria — wraz z systemem tzw. szefostw i szefostw honorowych (artykuły Zd. Kościńskiego oraz P. A. Rosta), artyleria (materiał ten koresponduje z referatem o artylerii Legionów i jest w pewnym sensie jego kontynuacją), czy też lotnictwo (wystąpienie Z. Bulzackiego). Powstanie oddziałów piechoty nie wymagało osobnego opracowania, gdyż genezę tego rodzaju wojsk przedstawiono przy wielu innych okazjach, np. przy omawianiu Legionów w Galicji.

W grupie tej ponownie przeważają materiały istotne głównie dla historyków wojskowości, choć dla laika jest w niej wiele interesujących informacji, jak np. sprawa poruszona przez P. A. Rosta (szefostwa w oddziałach kawalerii). W sumie jednak ta część materiału nie spełnia w całości oczekiwań czytelnika. Uderza i zaskakuje bowiem to, iż żaden z prelegentów nie wspomina o całkowicie nowej w warunkach niepodległego kraju i przy gwałtownym rozwoju techniki wojennej formacji wojskowej (jeśli oczywiście nie liczyć lotnictwa) — marynarce wojennej. Zgoda, była ona jeszcze w powijkach, bez okrętów z prawdziwego zdarzenia, bez portów i zaplecza. Ale byli już ludzie poważnie traktujący polską suwerenność nad skrawkiem bałtyckiego wybrzeża. Ich wysiłki wydały prawdziwe owoce w latach 1939 - 1945, dlatego więc warto by chyba było poświęcić im trochę uwagi.

Wspominałem już, że omawiana publikacja nie ukazuje pełnego obrazu wysiłku militarnego Polaków i Polonii (głównie amerykańskiej) przed Wielką Wojną i po odzyskaniu niepodległości do 1922 r. Sądzę, iż w miejsce — moim zdaniem — mniej istotnych materiałów można byłoby zamieścić referaty kilku innych wybitnych badaczy, jak np. J. Pertka o powstaniu marynarki wojennej. Szkoda także, iż mimo kilkakrotnie w różnych wystąpieniach podkreślanej roli skautingu, nie ma w *Wojsku*

Polskim referatu na temat polityczno-patriotycznego oraz wojskowego przygotowania młodzieży w ruchu skautowskim. Zabrakło też omówienia roli i znaczenia Ministerstwa Spraw Wojskowych, organu przez długi okres odgrywającego znaczną rolę.

Uwag kilka — i to bardzo krytycznych — poświęcić należy stronie edytorskiej omawianej pozycji. *Wojsko Polskie 1914 - 1922* ukazało się w technice małej poligrafii w nakładzie 400 (!) egzemplarzy, czyli zdecydowanie zbyt niskim. Technika powielania w sposób bardzo negatywny zaciążyła na wartości estetycznej obu tomów. Łatwo dostrzegalne błędy pozwalają z całą pewnością stwierdzić, iż nie dopełniono podstawowego obowiązku, jakim jest korekta. O niedopatrzeniach w stylu, braku konsekwencji w używaniu wielkich liter, przedstawianiu ich kolejności nie ma sensu pisać.

Lecz mimo kilku mniej lub bardziej istotnych błędów i niedostatków *Wojsko Polskie 1914 - 1922* jest pozycją bardzo wartościową i pod wieloma względami nowatorsko ukazującą pewne problemy. Cieszyć się więc należy, że oba tomy są prezentacją dotychczasowych badań i — jak zapewniają władze Instytutu Nauk Społecznych WSI — prace i badania nad dziejami wojskowości polskiej późniejszych lat będą kontynuowane. Dobrze by więc było, aby następne publikacje obejmowały już pełnię problemu.

Wiesław Maćkowiak

ANTONI CZUBIŃSKI: *Powstanie Wielkopolskie 1918 - 1919. Geneza — charakter — znaczenie*. PWN, Poznań 1988, 538 ss.

W 1978 r. nakładem Wydawnictwa Poznańskiego ukazała się pierwsza po czterdziestu latach synteza Powstania Wielkopolskiego autorstwa A. Czubińskiego. Po dziesięciu latach wydawnictwo wznowiło książkę, przez autora poprawioną i uzupełnioną. A. Czubiński nie tylko uwzględnił postęp badań, ale także szereg postulatów zgłoszonych przez recenzentów. Książka bowiem wywołała ogromne zainteresowanie nie tylko profesjonalistów, ale także szerokich kręgów miłośników regionu. Równocześnie ukazała się w 1978 r. praca zbiorowa autorstwa A. Czubińskiego, Z. Grota i B. Miśkiewicza pod redakcją Z. Grota, nestora historyków czynu zbrojnego Wielkopolan z lat 1918 - 1919. Oba opracowania różnił przede wszystkim ich charakter. O ile A. Czubiński — nie unikając problematyki wojskowej — główny nacisk położył na aspekty polityczno-społeczne, to w pracy zbiorowej zdecydowanie dominowały akcenty wojskowe. Niestety, zabrakło wówczas pracy popularnej, adresowanej do młodzieży, jak też dzieła literackiego godnego obchodzonego uroczystie wydarzenia historycznego.

Wróćmy do książki A. Czubińskiego. Po opublikowaniu przez Tadeusza Fenrycha broszury *Próba syntezy Powstania Wielkopolskiego* (Poznań 1928), popularnej syntezy Włodzimierza Lewandowskiego *Udział Wielkopolski w odbudowie Rzeczypospolitej 1918 - 1919* (Poznań 1939) oraz rozprawy doktorskiej Krzysztofa Dembskiego *Wielkopolska w początkach II Rzeczypospolitej. Zagadnienia prawno-ustrojowe* (Poznań 1972) był to kolejny, miły krok w ujęciu dziejów powstania. A. Czubiński miał świadomość tego faktu stwierdzając:

„[...] Dojrzeła stopniowo czas do bardziej krytycznego, syntetycznego spojrzenia na dzieje niepodległościowego zrywu ludu wielkopolskiego lat 1918 - 1919. Prezentowana czytelnikowi publikacja stanowi próbę takiego, w miarę krytycznego ujęcia dziejów tego zrywu. Nie jest to jeszcze synteza powstania w pełnym tego słowa znaczeniu. Do syntezy takiej nadal brak wielu podstawowych źródeł” (s. 17).